

Luca Anna

AZ ABLAK

Az ablak, az valami örület.
Az ember előbb körbezárja magát,
jó alaposan kicsukja a kintet,
aztán egy nyíláson át... mintha egy élére állított,
homorú petri-csésze öblébe akarná valaki kívülről folyton visszasöpörni
a függőleges falon újra és újra lezúduló látványt.

SZISZÜPHOSZ

Eltört, eltörik, el fog törni.
Hagyd a fenébe az előjeleket.
Egy nagy követ görgetek magam előtt fölhorzolt tenyérrel,
nem úgy, mint Sziszüphosz, nem a hegyre,
hanem vízszintesen, a csúcs ígérete nélkül,
épp annyira csak, hogy eltakarva a reménytelen kilátást
monstrum súlyával azt az illúziót kelthesse,
mintha valamikor, valahol *mégis* fölfele mennék.

Váradi Mónika Mária

INTERMEZZO

Egy vörösvári zsidó család története

1. Múltcserepek

Mellmagasságig érő, megmunkálatlan kövekből összetapasztott kerítés mögött védetté nyilvánított zsidó temető. Valaki mindig lakik a piciny, komfort nélküli, a szentség aurájától megfosztott házikóban, hogy az emlékezetből kihullott héber és német nevek, a szomorúfűz, a kohanita áldást formázó kezek kőbe vésett vonalait és görbületeit csak az idő, a szél és az eső fakítsa kibetűzhetetlenné. Mindig lakik itt valaki, akinek

menedék ez a temetőben álló igénytelen lakás, aki lekaszálja a burjánzó fűvet, aki a kitergetett ruhával, jelenlétének számtalan mindennapi jelével tartja távol az ártó emberi szándékot.

A zsinagóga és a rituális fürdő megmaradt, megereszkedett falai egy asztalosműhely közömbös udvarán; a ZSIDÓ LEXIKON szerint a többször leégett vörösvári zsinagóga az ország egyik legrégebbi ortodox hitközségének temploma. Első rabbija, akiről írásos feljegyzések maradtak fenn, a kabalista Engel Mózes, aki a XVIII. század második felében vagy ötven évig állt a hitközség élén, és akinek jesivája az ország minden tájáról vonzotta a növendékeket.

A Budát Béccsel összekötő postaút mellett fekvő Vörösvár község török utáni újratelepítése a XVII. század utolsó évtizedeiben megkezdődött, az első „sváb” telepesek 1689-re már megérkeztek. Moess Alfréd PEST MEGYE ÉS PEST-BUDA ZSIDÓSÁGÁNAK DEMOGRÁFIÁJA 1679–1846 című munkájából tudjuk, hogy nagyjából a német telepesekkel egy időben érkeztek az első izraeliták Vörösvárra, a következő században bevándorlásuk – az elvándorlás miatt kisebb-nagyobb ingadozásokkal – folyamatosnak nevezhető. Vörösvár, Óbuda után, a kistérség legnagyobb zsidó agglomerációjává vált, s a XIX. század utolsó harmadáig az is maradt. Fényes Elek 310 izraelitát talált a „*derék sváb község*”-ben, a zsidóság a vörösvári népesség 15,6%-át alkotja 1843-ban. Ötven esztendővel később a 300 izraelita felekezeti lakos még mindig 11,7%-a a teljes vörösvári népességnek. A századfordulóra a zsidóság mind létszámát (172 fő), mind arányát (4,7%) tekintve elveszítette korábbi súlyát a vörösvári társadalomban. Az 1944-ig terjedő időszakot a további csökkenés jellemzi. Az elvándorlás drámai mértéket 1910 és 1920 között öltött; az 1919. augusztusi pogrom alatt a helybeli lakosoknak hat óra szabadrablás engedélyeztetett a zsidó vagyontól. Máig nem tudjuk, kik szították pogromig a kedélyeket, kik „engedélyezték a szabadrablást”; 1920-ban 201 helyett már csak 85 zsidó lakost találunk Pilisvörösvárott.

A pogromról még senki nem sejtethetett semmit, amikor a községből megindult a zsidó népesség nagyarányú elvándorlása. E térbeli mobilitás társadalmi mobilitást jelentett, olyan stratégiákat, melyek jelzik, hogy az *izraeliták polgári és politikai egyenjogúsítása* nyomán a Vörösvárott élő zsidó családok hamar és sikerrel tudtak alkalmazkodni a polgárosodó Magyarország kínálta fölemelkedési lehetőségekhez.

A múlt század első, hosszabb felében a vörösvári zsidó családok szatócskodásból, mindenekelőtt házaló kereskedelemről éltek. A házaló kereskedelem a század második felétől egyre inkább a szegény zsidók osztályrészévé vált – jelzi ezt, hogy asszonyok is részt vettek benne –, s nem vezetett jelentős vagyonok kialakulásához. A szatócsok, vegyeskereskedők, rőfösök és korcsmárosok üzletei nagyobb s főként rendszeresebb jövedelmet biztosítottak, ám adatok híján csak feltételezhetjük, hogy e csoporton belül megkezdődött a vagyoni helyzet szerinti differenciálódási folyamat. Minden bizonnyal igen lassan, mert a vörösvári paraszttársadalom korlátozott keresletet jelentett. Az 1863-as adókönyv bejegyzései mindenesetre arról tanúskodnak, hogy a zsidó közösség alig differenciált, mindenekelőtt azonban szegény; az izraelita adózók által fizetett kereseti, illetve jövedelmi adó és a házatlan zsellérek (*Inwohner*) adója azonos szinten áll, s az öt forintot ritkán haladja meg.

A múlt század hetvenes éveitől a vörösvári zsidóságon belül – a jelentős mértékű elvándorlástól nem elválaszthatatlanul – megindult egy differenciálódási folyamat, amelyet – az 1896 és 1919 közötti polgári anyakönyvek bejegyzéseire támaszkodva – elsősorban a foglalkozásszerkezet átalakulásával érzékeltethetünk. Míg az 1870 előtt

született vörösvári zsidó férfiak több mint fele a „hagyományos” foglalatosságként számon tartott szatócs, házaló, korcsmáros, esetleg ügynök mesterségét űzi, az 1870-től a századfordulóig terjedő harminc évben született férfiak között már több a szakmunkás. A foglalkozásszerkezetet a kereskedelemtől az ipar, a kvalifikált ipari szakmák felé való eltolódás jellemzi. Az 1870-es években született fiúk közül az egyik apja mellett marad, átveszi annak üzletét – a házalók gyermekei is üzlethelyiséget bérelnek –, a többiek a fővárosba mennek, hogy kitanulják a kereskedést, hogy új ipari szakmákat sajátítsanak el. Akadnak magasabbra vágyó, ambiciózusabb szülők, akik értelmiségi pályákra irányítják fiaikat. És a fiúk nagy része már nem tér vissza Vörösvárra.

A leányok számára a társadalmi felemelkedés útja továbbra is a házasság, a jó parti – fővárosi tisztviselő, kereskedő, szakmunkás – marad, annyi mégis bizonyosra vehető, hogy a közeli, viruló főváros kulturális és fogyasztói mintáinak terjedésében a fogékony, csöndesen, ám szívósan jelen lévő nők jelentős szerepet játszhattak. S ebben az időben megjelenik a tudást, műveltséget önértéknek tekintő, kulturális ambíciókat tápláló nő alakja is; ambícióik megvalósítását ezek a falusi zsidó asszonyok csak fiaiktól várhatták.

Az 1890-es esztendőkből nem pusztán a vasút hozott változást Vörösvár életében. A szomszédos Szentivánon már működő belga érdekeltégű bányatársaság szakemberei fölfedezték a vörösvári határban húzódó barnaszénmezőt. A Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. által megnyitott aknák sora, a gyors ütemben felépített bányakolónia a Monarchia minden zugából vonzotta a munkát kereső, többségében magyar anyanyelvű bányászokat, munkásokat, de az „őslakos sváb” társadalom szerkezetére is nagy hatással volt, elsősorban azzal, hogy helyben foglalkoztatni tudta a mezőgazdasági munkaerő-felesleget, a törpebirtokosokat és a napszámosokat. A vörösvári „sváb” társadalom egyik jellegzetessége, hogy a bányák bérmunkásaivá vált férfiak és családjaik nem szakadtak el teljesen a mezőgazdaságtól, s ha tehették, nem csupán az önellátásra szorították vissza a mezőgazdasági termelést, hanem felesleges (feleslegesnek ítélt) termékkel legalább minimális mértékben bekapcsolódtak a piaci értékesítésbe is. E helyi társadalom másik jellegzetessége ugyanis az, hogy már a múlt században intenzíven részt vett Pest-Buda, majd Budapest ellátásában; a *Műlimárik* tejet, tejtermékeket, a kofák gyümölcsöt, virágot árultak a piacokon, a gazdálkodók tehetősebbjei, egyben fuvarosok is, elsősorban a helyben bányászott kőport – *Reibсандot* – és szenet szállítottak a fővárosba.

A bánya megjelenése a vörösvári zsidóságon belül megindult differenciálódási folyamatot kedvezően befolyásolta, felgyorsította. Egyrészt elhelyezkedési lehetőséget kínált, és így valamelyest mérsékelte az elvándorlás mértékét. Másrészt más településekről is vonzott munkát keresőket, és éppen a bányák révén jelent meg két foglalkozási csoport, két új egzisztencia: a tisztviselő és a bányamunkásé. Harmadrészt a faluba áramló embertömeg a fizetőképes kereslet bővülését, az anyagi gyarapodás lehetőségét jelentette a kereskedők, korcsmárosok számára.

A közösség belső differenciálódása és a zsidó polgárok helyi társadalomban elfoglalt pozíciójának változása leolvasható a térbeli szegregáció föllazulásán is. A földesúri jóindulat megnyitotta *Judengasse* már nevében utal a zsidó lakosság térbeli elkülönítésére/elkülönülésére. Az 1900-as esztendő település- és utcanevreformja során – ekkor lett Vörösvár neve Pilisvörösvár – eltűnt a Kis és Nagy Zsidó utca, melyeket ezután Akácza, Szőlőkert és Kígyó utcáknak hívtak. A tehetősebb családok ebben az időben már valóban elköltöztek a kis zugokból, önálló házat vettek, építettek, béreltek; elve-

gyültek. A hajdani Judengasse egyszobás lakásokból álló sorházaiban a századforduló óta szegények éltek, zsidók és keresztény napszámosok egymás mellett. A szegregáció alapjául már nem a vallási, etnikai, hanem a vagyoni és társadalmi helyzet különbségei szolgáltak.

A XX. század fordulóján Pilisvörösvárott egy foglalkozásokban, életviteli és magatartásmintákban változatos, városi értékek, minták iránt fogékony, mondhatni „polgáris” zsidó közösséget találunk. A „közösség” fogalmát használni ebben az időszakban valószínűleg nem lehet már; az a közösségi identitás, amit a vallási tradíció összetartó ereje és a „páriahelyzet”, a társadalom peremére való kiszorítottság határozott meg – a belső differenciálódás, a társadalmi felemelkedés és asszimilálódás lehetőségeihez történő alkalmazkodás során felbomlott, eltűnt, háttérbe szorult, vagy rejtve, sokszoros áttételeken keresztül hatott, működött.

1919, a pogrom után a zsidók száma és aránya a néhány beköltöző ellenére is folyamatosan csökkent; 1919 után itt nem születtek gyermekek. A betelepülők között leginkább bányatisztviselőket találunk, bányász kettő érkezett, ők a hajdani Zsidó utca kis lakásaiba költöztek. Akadtak kalandos életűek, messziről érkezettek is, mint Jelinek néni, aki Szentlélekhatárról először Indiába került szakácsnőnek, és *rengeteg arannyal* jött Vörösvárra. Aztán megözvegyülvén parasztokhoz járt kapálni. A nagynevű Baum Jakab rabbi, akinek érdekes német nyelvű értekezéseiről a ZSIDÓ LEXIKON is említést tesz, a pogrom után Budapestre költözött, s csak a nagy ünnepeken tartózkodott a hívek között. A hitoktatás így egy-két évig szünetelt az elemi iskolában, míg a nagy szakállú Billitzer bácsi, az amszterdami gyémántkőszőrűs meg nem érkezett falunkba, ahol a hitoktató szerepét töltötte be.

A megmaradtak és újonnan érkezettek kicsiny világa differenciált és sokszínű volt. A bányatisztviselők, a fakereskedő Ehrenfeld, Nussbaum doktor, a *„boltját a hátán cipelő”* Schwartz bácsi, a falut alsóneművel ellátó két vénlány, akiknek nevére már nem emlékszik senki; s közöttük a falusi közönséget szolgáló boltosok kis csoportja. Egzisztenciájukat, egymáshoz való viszonyaikat elsősorban a falusi társadalomban elfoglalt helyük határozta meg; a tisztviselő és a szegény varrónő között lévő világnyi távolságot csak a Szombat volt képes áthidalni.

A vörösvári svábok és zsidók viszonya a hosszú együttélés alatt természetessé, magától értetődővé, néha barátiává vált; az egyetlen, ám áthághatatlan határ a vallások között húzódott. A svábok és zsidók közötti kapcsolatok nem korlátozódtak a lokalitás szintjére. Nem csak a különféle csábító portékákkal fölbukkanó házalókra gondolunk. Már a múlt században jellemző volt az a gyakorlat, hogy gazdák, iparosok lányai, hogy a stafírungra valót összegyűjtsék, a téli hónapokban Pestre szegődtek cselédnek, jösszerivel csak *„jobb zsidó családokhoz; értették egymás nyelvét, a zsidók otthon, a családban is németül beszéltek”*.

A szénnel, kőporral, néha minden lehetővel kereskedő fuvaros gazdák az óbudai sváb iparosok mellett elsősorban zsidó nagy- és kisebb kereskedőkkel, üzemi tisztviselőkkel kerültek üzleti, nemegyszer személyesebb kapcsolatba. Sok vörösvári asszony és férfi zsidó tulajdonos üzemében dolgozott. Akadnak, akik úgy vélik, hogy *„a zsidók mindig is értékelték a svábok szorgalmát”*, ezért szívesen foglalkoztatták őket.

Mindezt úgy is értelmezhetjük, hogy a városi, polgári kultúra értékeit, viselkedésmintáit, a divatot az óbudai sváb iparosokkal és a fővárosi zsidókkal való rendszeres és személyes kapcsolatok közvetítették a – mozgékonyabb, nyitottabb – vörösváriak számára. A „városi” valahogy egyben zsidót is jelentett. Ez a közvetítő szerep a század

elején kizárólagos volt, a húszas évektől e funkciót részben átvette, kiegészítette a Vörösvárra nagyobb számban érkező intelligencia; a fiatal bányatisztviselők, a falusiak házaiban élő pedagóguscsaládok. A városi és helybéli zsidók elsődleges közvetítő szerepe azonban továbbra is megmaradt, ahogy a jó kapcsolat is: „*Mindig jól kijöttek a svábok a zsidókkal. Úgy látszik, vérrokonság van köztünk?...*”

1941-ben a népszámlálás hetvennyolc zsidót talált Pilisvörösvárott; tíz-tizenöt embert már ebben az évben internáltak a Mosonyi utcai kapitányságra, onnan Kistarcsára. Balogh Sarolta kereskedőt 1942-ben azért vitték el rövid időre a rendőrök, mert kijelentette, „*mit akar ez a Horthy, a felesége is csak egy zsidó unokája...*”.

Szikla Margitot kémkedésért jelentette fel egy Volksbund-érelmű órásmester, amikor Donnal eltűnt bátyja halálba vezető útját akarta egy térképen követni. A per két esztendeig, a német bevonulásig húzódott, ekkor értelmét veszítette.

Volt, aki segíteni akart és bűjtatott, volt, aki családi ékszereket, pénzt vett át örök megőrzésre, és akadt lelkes helybéli, aki fegyverrel a vállán kísérte a férfiakból, nőkből és gyerekekből álló csoportot a községháza előtt várakozó teherautóhoz, amely elvitte őket, hogy soha ne térjenek vissza. És voltak, ők a legtöbben, akik tehetetlen részvétel éreztek – és azután felejtettek. A falu emlékezetéből kitörölték az arcokat és a neveket...

2. Szikla Margit története

Az 1945-ös esztendőben heten tértek haza. Közöttük volt Szikla Margit és édesanyja, a *Mutti*, özvegy Szikla Józsefné született Geschmay Friderika. *Ma már csak a halottaim maradtak*, mondja Szikla Margit, Mancsi néni, akit az emlékei és a temető tartottak itt, a faluban; erősebbek nála. Erősebbek az élőknel. Megállította őt egyszer egy férfi az utcán, *Mancika, minek ide ez a temető, nem kell már senkinek, házhelyeket kellene itt parcelláztatni. Vigyázzon, a halottakat nem lehet bántani, a halottak erősebbek az élőknel*, intette őt Margit, akihez gyakran eljönnek látogatóba szeretett halottai. *És néhány hét múlva az a férfi is halott volt*. Pedig nagyon régen temettek utoljára a pilisvörösvári zsidó temetőben, talán a háború elején. Szikla Margit családjára már csak anyai nagyszüleinek, Geschmay Márk kereskedőnek és feleségének, a szigorú, ambiciózus Steiner Mária-nak díszes, fekete márvány sírköve emlékeztet, a legpompásabb a temetőben.

Ahol nincsenek élők, akikhez szólni lehet, ott az emlékek veszik át az uralmat, és az 1911-ben született Szikla Margit emlékezete messzi tereket és távoli időket fog át.

Követi a két szefárd zsidó fivér ködbe vesző, fáradalmas menekülését a spanyol inkvizíció elől Hollandia felé. Itt, az új, ideiglenes hazában lesz a De Aqlar családnévből van Geschmay. A két bankár hamarosan Ausztriában bukkan fel, hogy vagyonukkal a Habsburgok hadjáratait finanszírozzák, valamely vesztés csata után kegyvesztetté válván a fivérek útjai elágaznak. Egyikük Angliába megy, ahol a királyi ház bankárjaként, lordként, valamint örökös nélkül hal meg. A háború kitörésének évében, 1939-ben egy angol újság felhívást tett közzé, Szikla Margit úgy tudja, hogy százötven év múltán az angol törvények értelmében újra keresni kell az örökösöket, s ha azok nem jelentkeznek, a vagyont az angol államra száll. A másik, Csehországban megtelepedett fivér magyarországi és felvidéki leszármazottai, vagy negyvenen, a hirdetés nyomán beszerezték az igazoló papírokat, de kitört a háború, s a vagyont mindörökké elvesztett számukra.

Az első Geschmay, elsőszülött fiú, kinek a csehországi törvények tiltják a nősülést, az 1790-es esztendőben bukkan fel Vörösváron...

A Geschmayak történetének néma évtizedei után, az elmosódó háttérből előlép az első markáns alak, Margit nagyapja, a kereskedő Geschmay Márk. Az 1852-ben született Markus korán megözvegyült édesanyja, Tauszig Katalin házalóként nevelte föl hét felnőttkort megért gyermekét; Óbudán beszerzett ruhával, ruhaanyaggal teli batyuival járta a környező falvakat. Gyermekai a múlt század második felében szétszóródtak az országban, világban, és *sokra vitték*, talán az egyetlen Salamon kivételével, akinek tizenöt gyermekről kellett gondoskodnia a székesfővárosban. A fiúk kereskedők lettek és ipart tanultak; a legügyesebb köztük Európa főúri szalonjaiban is megfordult – kárpitosként.

Markus fiát Tauszig Katalin péknek szánta, ezért küldte Bécsbe, egy közeli családtaghoz, talán nagybácsihoz, hogy a gyermek szigorú rokoni felügyelet mellett tanulja ki leendő mesterségét. A tízéves kisfiú egyik feladata abban állt, hogy reggelente széthordja a bácsi vevőinek a friss császárszemlét, kiflit. Mindennapos útja a *Burgen* keresztül vezetett, ahol is elfáradván gyakran leült és rajzolgatott. A családi legenda szerint Erzsébet királynő ablakából gyakran figyelte, majd egyszer kedves magyar udvarhölgyével, Ferenczi Idával lakosztályába hozatta a gyermeket. Nézegette rajzait, kifaggatta, szeretne-e iskolába járni, festeni, rajzolni tanulni. Markus arca felragyogott... A királynő magához kérte a nagybácsit is, járulna hozzá a tehetséges kisfiú taníttatásához. A pékmester nem hatódott meg őfelsége pártfogó jóindulatától, hazatérvén a vizitból, hogy a gyermek elméjébe vesse, hol a helye, hová tartozik, jól elverte Markust, aki még azon éjjelen megszökött tőle, és gyalogszerrel hazatért Vörösvárra.

Soha nem dolgozott tanult szakmájában, tehetős sem volt, mégis jó partinak tarthatta őt Steiner Dávid, a módos vörösvári pékmester, hisz hozzáadta Mária lányát. A múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiben tán az egyetlen pékség volt az övé, amely nem csupán Vörösvárt, de a szomszédos falvakat is ellátta kenyérral, süteménnyel. Steinerék bizonyára gazdag családnak számítottak a faluban és a zsidó közösségen belül is, legalábbis tellett nekik arra, hogy egyik fiukat Bécsben, az orvosegyetemen taníttassák. Apja szakmáját a másik fiú, Henrik vitte tovább, de ő már önálló üzemet, üzletet nyitott a Pék utcában, a módos sváb gazdák utcájában. A Fő utca és a Judengasse sarkán álló lakás és üzlethelyiség Mária hozománya lett, a fiatal pár itt nyitotta meg fűszer- és vegyeskereskedését a múlt század nyolcvanas éveiben.

A kis bolt szerény, de biztos jövedelmet jelentett. Az árut a fővárosból hozták lovas kocsin. A liszt, a pirospaprika, a gyufa volt a falusiak körében a legkelendőbb árucikk. Azután, hogy a községi képviselő-testület megadta az engedélyt rövidital kimérésére, a legnagyobb forgalmat a hajnali órákban bonyolították le; a földekre induló parasztemberek betértek egy-egy stampedli pálinkára. S hogy újságot a vörösvári parasztok akkoriban még nemigen olvastak, hazafelé vagy esténként is jöttek, megtudakolni, milyen újdonságok történtek a világban. Az üzlet később, századunk első két évtizedében virágzott fel, amikor, föltehetően veje közbenjárására, Geschmay Márk szerezte be a takarmányt, az alomszalmát a bányalovak számára.

A nagyszülők azonban nem csupán a figyelmesen hallgató falusiaknak olvastak fel szívesen az újságokból, családi körben is gyakran megtörtént, hogy valamely érdekes hírt, cikket hangosan felolvastak, majd hosszasan megvitatattak.

Geschmay Márk és Steiner Mária a *Bach-korszakban járt iskolába*, magyarul egyáltalán nem beszéltek. Bécsből hozatták vagy küldették maguknak a könyvet, újságot, folyóiratot, divatlapot, az egyik címe *Fliegende Blätter* volt. Ebből olvasott fel a nagymama

egyszer egy igaz történetet, amely fölkaparta a családot; Szikla Margit édesapja még írt is az újságírónak, hogy ő arról a vidékről való, ahol mindez megesett. Mancinéiben máig elevenen él ez a régi történet.

A bécsi Sacher Szállóban összejevetelt szerveztek a volt Monarchia magas rangú tisztjei számára, s ott, a pohárköszöntők után egy volt altábornagy kért szót, hogy elmondhassa, ami vele és két legjobb barátjával történt. Mindhárman évekig szolgáltak egy galíciai kisváros garnizonjában, a városka sivár, unalmas porfészek. Élt itt egy messze földön híres bölcs rabbi, talmudista. Egy este, unalmukban, részegen egyikük kitalálta, hogy most pedig meglátogatják azt a csodarábbi. Lovastul törtek be a rabbi udvarába, a lakásba is így akartak behatolni. A rabbi titkára föltartóztatta őket, hogy a rabbi tudós könyvekkel van elfoglalva, ne zavarják. De hogy ők innen addig el nem mennek, amíg a híres rabbi nem fogadja őket. Az ajtóban megjelent az öreg rabbi, néma, döbönt csend következett. Halkan, tiszta németiséggel kérdezte, mit óhajtanak az urak. Zavartan, dadogva válaszoltak, hallották, a rabbi úr mindent tud, ami a jövőt érinti. A rabbi beinvitálta őket, hellyel kínálta, s hosszas hallgatás után a következőket mondta: Kérem, én nem vagyok jós, a hitemmel foglalkozom, a tudománnyal. De ha már itt vannak az urak – s ekkor rájuk emelte átható, kék tekintetét – Eisen, Blei, Stein (vas, ólom, kő), jól jegyezzék meg az urak, ez a három szó kísérni fogja önöket. És akkor gondoljanak majd rám. Nem szokás erőszakkal behatolni egy lakásba. A három tiszt hamarosan kilovagolt gyakorlatra, egyiküket fölrugta a lova, azonnal meghalt. Néhány hónappal később egy eltévedt golyó találta szíven a másikat. Az altábornagy folytatta: Megrendültem, mikor kerül rám a sor. Itt vagyok, uraim, úgy látszik, rajtam nem fog a jóslat. Az összejevetel késő este ért véget, és ahogy indulnak a lépcsőn lefelé, az altábornagy megbotlik, legurul a lépcsőn. Holtan maradt ott.

Az újságíró, aki jelen volt és közzétette ezt az esetet, így fejezte be a tudósítást: bekövetkezett a jóslat, lópatkó, golyó és kő vetett véget a három tiszt életének.

A kereskedő Geschmay Márk kedvenc időtöltését, szórakozását a kártya, ezen belül is az akkor előkelőnek számító tarokk jelentette. A kártyázás, emlékszik vissza Szikla Mancinéni, az unoka, az akkori nyugodt, békés világ, komótos életforma magától értetődő tartozéka volt. Esett vagy fűjt, a kereskedő hetente bejárt Budára kártyázni, ahol állandó partnerei vártak rá. Ez a rituálé sokáig fáradalmakkal járt, hajnalban kellett már fölülni a lovas kocsira, nehogy sokáig várjanak a barátok; a vonat megjelenése aztán már kényelmessé tette az utazást. A kártyapartik célja, funkciója nem csupán a férfiember szórakozása volt. Az asztalnál lehetett találkozni a nagykovácsi sógorral, akit otthonában fölkeresni körülményes, gyalogszerrel, puska nélkül pedig egyenesen veszedelmes vállalkozás lett volna. A játék alatt szót lehetett ejteni az üzleti tervekről, a forgalom, az árak alakulásáról. A kártyaasztalnál nem egy házasság megkötetett; Márk legidősebb fia, Lipót apja kedves budai kártyapartnerének, Breuer úrnak Giza lányát vette nőül. És szót lehetett váltani a politikáról. Márk természetesen a Habsburgok és Tisza István lelkes híve volt. Az évek hosszú során át szokássá szilárdult heti óbudai kártyaparti mindvégig jelentős esemény maradt a család számára; az otthon maradtak feszült izgalommal várták haza Márkot, hisz híreket hozott rokonokról, ismerősökről; üzleti szerencséről vagy balsikerről, születésről, esküvőről, betegségekről, halálról. A feleség, a gyerekek mindig hosszasan tárgyalták, ki mindenkiel találkozott Óbudán a papa. A családfő közvetítésével minden egyes budai tarokkparti újra meg újra bekapcsolta a falusi zsidó családot a rokonok, ismerősök tágabb közösségébe, az információk áramlásának levegősebb, legalábbis regionális körébe.

A család horizontját azonban nem a székesfőváros, hanem a birodalom központja határolta. A Geschmayak természetesen rajongtak a császárért és feleségéért, a család

érdeklődésének középpontjában a bécsi udvar állt, az osztrák fővárosból érkező újságokban is az udvari élet újabb híreit olvasták a legnagyobb érdeklődéssel.

Rokonokból Bécsben is volt éppen elég, s aki tőlük jött hírekkel, mindig szívesen látott vendég volt. Geschmay Márk egyik nővére Komáromban élt iszákos férjével és legalább tíz gyermekével; pékségük ilyen körülmények között alig jövedelmezett, Márk élete végéig támogatta kevésbé szerencsés sorsú testvérét. Évente egyszer, a zsidó húsvét előtt ez a nővér gyalogszerrel vagy egy dunai sleppre fölkeredezkedve elindult Bécsbe, hogy a már ismerős – a művészeteket kevésbé pártoló – nagybácsinak segítsen maceszt sütni. Az ünnep múltán előbb ide, Vörösvárra, majd a Kisorosziiban élő másik Geschmay lányhoz tért be, így hordta szét a bécsi híreket a rokoni és az udvari körökben megessett újdonságokról.

De Geschmay Márk maga is meg-megfordult a birodalmi fővárosban. *Az egyik sógora a kártya mellett a lóversenynek is hódolt, és többször is elveszített mindent. Akkor szólt a nagyapának, ruccanjanak ki Bécsbe, ott kártyán majd visszanyeri a veszteségét. Fel is ültek itt Pesten a vonatra, a Monarchia idején ez könnyen ment, nem kellett útlevél. Mivel nyár volt, kiszakóban utaztak, mire Bécsben kiszálltak, rendkívül hideg lett. Nagyapánk csak arra vigyázott, hogy maradjon elég pénzük az útiköltségre, mert a kabáttól a kalapig, a cipőtől az esernyőig mindent meg kellett venni. Kispolgár ezek nélkül nem volt ember. De hát mit jelentett Bécsbe menni kártyázni? Olyan természetes volt, ahogy én a szomszédba járok...*

Geschmay Márk családja „régii” család volt Vörösváron, ő maga üzleti ügyeiben megbízható, korrekt és becsületes, erkölcsében szigorú ember hírében állott. E két körülmény, társadalmi pozíciója és az általános megbecsülés, melyet élvezett, magyarázhatja azt a tény, hogy a zsidó kereskedő a faluban közéleti funkciókat is viselt. Nem csupán a képviselő-testület tagja volt néhány évig, rövid időre az iskolaszék elnöki tiszteit is ellátta. Nem zárhatjuk ki azt sem, hogy közéleti „sikerességéhez” tájékozottsága, olvasottsága, bécsi és budapesti–óbudai horizontja is hozzájárult. És természetesen messzemenő lojalitása a fennálló renddel szemben. Később vejét is bevitte ugyan magával, de Geschmay Márk volt az egyetlen vörösvári zsidó polgár, aki annak idején – az első világháború előtt – a Kaszinó tagja lehetett. *Pedig oda csupa lateiner ember: orvos, gyógyszerész, tanár és bányamérnök járt.* Így eshetett, hogy a zsidó kereskedő legkedvesebb kártyapartnerre Angeli Márton esperes plébános volt; őt látjuk a szomszéd kerítés mellett állva gyászolni, amikor Geschmay Márk kihűlt, merev testét kihozzák a házból. A temetőbe már nem kísérhette el kártyapartnerét...

Nagyon gyorsan, két nap alatt elvitte a nagyapát a tüdőbaj, az 1918-as esztendőben. Kegyes volt hozzá a sors, sem a szeretett Tiszta Istvánja elleni merényletet, sem a pogromot, üzlete kifosztását nem élte meg.

1919. aug. 8.: a különítmények valósággal feldúlták a hitközséget. Templomának belső berendezését összerombolták, a nyolc Tórárt összezaggatták, a hitközség tagjait kirabolták, úgy, hogy azok menekülni voltak kénytelenek. Sokan örökre elhagyták P.-t, s azóta sem tértek vissza. A pogromról ez a tömör tudósítás olvasható az 1929-es ZSIDÓ LEXIKON-ban.

Szikla Margit nyolcéves kislány volt akkor, emlékeiben a saját, elmosódó élményeire az elbeszélte történetek is rárakódtak. Aznap éjjel nagy tömeg volt az utcán, és menekülni kellett a szegényebb zsidók házaiba, Margitnak egy szál hálóingben. Bajuk nekik nem esett, csak szegény Husserl bácsit verték meg nagyon. A falusi szegényeket valakik fölheccelhették, mondván, ők, a zsidók hívták be az országba, a faluba a románokat. Utólag persze, a házkutatások során fény derült arra a kínos tényre, hogy az üzletek kifosztásában a jómódúak, sőt az intelligenciához tartozó családokból is részt

vettek néhányan. Voltak, akik előre tudtak a pogromról, mint a bányaorvos, az a nagydarab ember, több, mint száz kiló, aki mindig fiákeren járt, mert az *őneki mint úrnak járt*, aki már azon az augusztusi délutánon azt mondta, hogy *na ezt a heccet én is megnézem*.

Az értelmiség nagyon kegyetlen tud lenni. Aztán ezt az orvost néhány év múlva abban a fiákerben ütötte meg a guta – mert megnézte azt a heccet...

A vegyeskereskedést, amit férje halála után Steiner Mária és Cecília nevű leánya vezetett tovább, kifosztották. Az özvegy is kis ideig Pesten húzódott meg, aztán, visszatérve, eladta a szülői házat és az üzletet, hogy Cilinek, egy fővárosi könyvelő menyasszonyának meglegyen a hozománya. Bár volt saját háza, és pesztonkákat is fogadott Szentivánról, akiket mindennap elkísért, a legtöbb idejét gyermekeinél töltötte. Frida lakott ekkor már csak itt, Cecília, Róza, József és Lipót a fővárosban. *A pesti gyerekeknél négy-öt hetet tartózkodott, amint megérkezett hozzájuk, ezzel fogadták: Mutti, kein Wort sagen!*, mama, egy szót se szóljon! A mama ugyanis mindig és mindenre, mindenkire szeretett megjegyzést tenni, és ezt gyermekei nehezen viselték. Ez a tulajdonsága föltehetően elsőszülött fiát, Józsefet bosszantotta leginkább, aki a fővárosban igazi nagypolgári életet vezetett. A háború végén, a disznóólban talált megmaradt fényképek között egy-kettő eme polgári élet részleteit ábrázolja; társasági vacsora a csillogó, tükrös ebédlőben, József vadászöltönyben és puskával... végül József és felesége 1949-ben, miután megérkeztek Svédországba. Ő volt a belga érdekeltségű Kőszénbánya Rt. magyarországi megbízottja; ő adta el aztán a vállalatot a magyar államnak 1946-ban.

A mama talán csak azért szólt bele mindenbe, mert megszokta, hogy az ő okossága, szigora, erős akarata és ambíciói irányítják gyermekei sorsát. Akárcsak a módos sváb gazdák, fiait ő is idegenbe küldte, hogy magyarul tanuljanak, Józsefet Vácra, Lipótot Okécskére. Pestre járatta őket gimnáziumba, azt akarta, hogy leérettségizzenek. A kisebbik fiút, a Lipót szerencséje nem emelte olyan magasra, mint bátyját, de elégedetlen ő sem lehetett; egy nagy fővárosi kereskedelmi cég alkalmazottjaként szerezte be s szállította az illatos fenyőket Egercsehi, Dorog, Pilisvörösvár bányáiba.

Arról, hogy a három leány tanuljon, szó sem lehetett. Pedig Fridának még a tanítónője is közbenjárt; a tehetséges és okos gyermek orvosi pályáról álmodozott. Steiner Mária nem látta be, miért kellene egy lánynak tanulnia, nem tartotta illendőnek és helyénvalónak ezt az ambíciót. Fontosabb a helyes társasági viselkedés. Unokáit is arra okitgatta, miként fogadják az udvarlókat, mi a szabad s mi a tilos különmeműek társaságában... E sarkalatos kérdésekben szigorú és kérlelhetetlen volt. A Geschmay nagymama 1933-ban halt meg, és élete végén ugyanolyan kihúzott derékkal, egyenesen és büszkén tartotta magát, mint ötven évvel azelőtt, amikor hozzáment Geschmay Markushoz. Őt gyermekét biztonságban, fiait sikeresnek, leányait jó házasságban tudhatta; Rózát 1903-ban vette el egy kistényi vas- és rézesztergályos-segéd, akit a családban csak „tétényi sváb”-nak hívtak. Cili tisztviselő férjével a fővárosból Egerbe költözött; a *pesti gyerekek* életben maradtak, Cilit és családját Auschwitzba hurcolták...

Nem tudni pontosan, milyen út vezette Pilisvörösvárra 1903-ban Skalka Józsefet, a polgári házassági anyakönyv bejegyzése szerint *gácsországi születésű osztrák állampolgárt*. A huszonnégy éves fiatalembert, aki ez idő tájt Budapesten dolgozott önálló kereskedőként – föltehetően valamelyik budai kártyapartner hathatós kommandálása nyomán –, Geschmay Márk mutatta be a leányának. A tizenkilenc esztendő Friderika

mást szeretett... aztán hozzáment Skalka Józsefhez, és még ugyanazon évben megszületett Juci, öt év múltán József, végül Margit.

A halk szavú, művelt férj, aki már az esküvő előtt elrendezte, hogy a Kőszénbánya Rt. alkalmazottja legyen, Galíciában egy Drohiczówka nevű faluban született Skalka Manó, jámbor, vallásos kisbirtokos és vendéglőtulajdonos utolsó, tizenharmadik gyermekeként. A negyvenkét éves anya belehalt a szülésbe. A kisfiút rokonok nevelgették, Lembergbe járatták gimnáziumba. József tizenkilenc évesen Bécsbe ment, ahol, szűkszavú beszámolója szerint, egy bankban dolgozott, onnan került Budapestre, majd még tovább, Pilisvörösvárra.

A galíciai nagypapa, aki közel százéves lett, szegényen élt; *ahogy a lengyelek általában sokkal szegényebben, igénytelenebbül éltek, mint mi, semmi tisztaság, semmi kultúra, és vallásosabbak is a magyaroknál; ezt már onnan tudom, hogy itt a háborúban lengyel menekült orvosok voltak, ők mesélték.* József két életben maradt testvére 1917-ben a galíciai szűkösség és nyomor elől Amerikáig futott. József rendszeresen támogatta apját, pénzt küldött az őt ápoló rokonoknak. Életében egyszer, sokára, 1929-ben látogatott el Drohiczówka-ra. Amikor megérkezett, és a vendéglőt vezető rokonai elébe rakták a lavór vizet, József, aki Pilisvörösváron fürdőszobás, telefonos szolgálati lakásban élt családjával, tanácstalanul meredt a lavórra, és egy nap múltán elmenekült *abból a borzasztó szegénységből és piszokból...*

Skalka József, aki nevét 1913-ban magyarosította Sziklára, és aki nősülése idején németül, lengyelül és jiddisül beszélt, megtanult helyesen magyarul írni, de beszédét gyermekei, akikhez iskolás koruktól tudatosan csak magyarul szólt, *groteszknak* érezték.

Szikla József mindvégig a bánya alkalmazásában állt. Polgári karrierjét a belga magánvállalatnál a mázsáló, majd a raktárnok beosztásában kezdte. Rövid időn belül a Csobánkai úti Alsó-Kolónián lévő élelemtár vezetője lett. A bánya azonban növekedett, egyre több munkást alkalmazott, így nagyobb élelmiszerüzletre volt szükség. 1906 és 1908 között Szikla József tervei szerint épült meg a Fő utcán a Konzum, a későbbi Szeretetotthon, melynek ő lett a vezetője. Az üzlet, amely különböző részlegeivel *egészen olyan volt, mint a modern nagyáruházak*, építése idején kissé kívül esett a falun, amely azonban szintén terjeszkedett, növekedett, így néhány év elteltével a bánya dolgozói mellett a falusiak is jártak ide vásárolni; föltehetően a legszélesebb választékkal rendelkező kereskedés volt a Konzum a század első felében. A húszas években Szikla József már vagy tizenöt irodai alkalmazott, a segédekkel, kiszolgálókkal, munkásokkal együtt harminc-harmincöt ember munkáját irányította, felügyelte. A bányamunkások, akik hitelre vásárolhattak, itt szereztek be alapvető élelmiszereiket, nem meglepő tehát, ha naponta tíz vagon lisztet rakodtak ki a Konzum udvarán. A bányászok a pogrom alatt órséget álltak a Konzum előtt, nem engedték kifosztani az üzletet... *Talán rájöttek, ha hagyják a szabadrablást, nekik sem lesz mit enni...*

Szikla József a bánya tisztviselőkarának tagjaként a helyi kicsiny polgári réteghez tartozónak tudhatta magát és családját. Ahhoz a réteghez, amelynek tagjai között tisztviselőket, orvosokat, gyógyszerészeket, iskolaigazgatókat, pedagógusokat találunk.

Beérkezett, biztonságos egzisztencia volt Szikla Józsefé és családjáé, melyet Margit leánya majd hatvan év távlatából kispolgári egzisztenciának nevez. Annak látszik per sze, ha a mérték a fővárosban élő Geschmay József családjának jómódja és gazdag, csillogó társas élete; az átalakuló pilisvörösvári, „sváb” társadalom felől nézve ez az ítélet mégsem helytálló. E társadalom kispolgárainak a feltörekvő önálló iparos- és

kereskedőfamíliák, a bánya vagy a közhivatalok alacsonyabb beosztású alkalmazottai tekinthetők. A polgárinak nevezhető családokat e kispolgároktól és a helyi társadalom más csoportjaitól a különféle privilégiumokkal megtámasztott anyagi biztonság és mindenekelőtt egy sajátos családi és társas életvitel választja el élesen.

A Konzum épületében lévő, minden komforttal ellátott szolgálati lakás öt szobáját lakta a Szikla család, apának, anyának és a három gyermeknek külön szobája volt, és sem a lakhatásért, sem a fűtésért, villanyért nem kért a bánya térítést. Azt a vasútállomáshoz közeli házat, amelyben Szikla Margit ma él, apja biztonsági tartalékként vásárolta még 1928-ban egy pedagógustól, a család csak a háború kitörése után költözött ide. 1939-es nyugdíjazásakor Szikla József *harmincöt éves munkájáért* a belga cégtől megkapta volna a szolgálati lakást, az adásvételi szerződés azonban a kusza háborús viszonyok között elakadt valahol útközben, már soha nem érkezett meg Magyarországra.

A családfő – amikor éppen nem volt úton, a fővárosban vagy távolabb, hogy a Konzum készleteit beszerezze – reggel héttől este hétig az irodában dolgozott, munkáját csak ebédidőben szakította meg két órára. A házimunkát a szolgálók végezték, Frida asszony csak a tűzhely közelébe nem engedte őket, maga vezette könnyű, kímélő konyháját.

A családban anyagiakról, pénzről – mindig volt belőle elegendő – soha nem esett szó. Szikla József takarékos ember volt, beszerzőútjain a család számára is ő intézte a vásárlásokat, ő hozta a ruhaanyagokat lányainak, melyeket egy falusi varrónő vagy, ha ráért és kedve volt hozzá, a felesége varrt meg a legújabb városi divat szerint. Gyermeküknek, akik szívesen kerekeztek volna a falusi kölcsönző bérelhető biciklijein, nem adott pénzt, azt a húsz fillért is pazarlásnak tartotta, így azok aztán a nagymamához mentek kunyerálni. Ő maga vonaton járt, csak később fogadta meg, hogy a fiának vesz egy autót, ha hazatér a Dontól... A luxus, a fényűzés valószínűleg idegen volt a természetétől, életfelfogásától is, és *akkoriban nem volt szokás a jómódot kifelé mutatni, kérkedni a gazdagsággal.*

Ahogy hajdan apósa, esténként ő is eljárt kártyázni a bánya kaszinójába, ahol a Felvidékről és Erdélyből áttelepült tanítók voltak a partnerei. Gyenge, beteges volt a szíve, minden évben hat hetet töltött el a Graz melletti Radegunban, egy szanatóriumban; a kúrára felesége soha nem kísérte el, és a közös nyaralás sem fért a család életébe.

Szikla József üzletében sokan megfordultak, közismert ember volt a faluban, ő maga mindenkiel szívélyes, udvarias, de sem ő, sem családtagjai nem lépték át Pilisvörösváron senki küszöbét. Pontosabban egyszer, egyetlenegyszer mégis, 1944. március 19-én, amikor Juci nyakába vette a falut. A vörösvári zsidóktól már 1941-ben elkobozták a rádiókat, Szikláék azon a márciusi napon úgy szereztek tudomást a bevonulásról, hogy a ház ajtaján bekopogott Balogh Sarolta kereskedő, és közölte a háziakkal, hogy a németek bejöttek, és szedik össze a zsidókat a Nyugati pályaudvaron. A család első megdöbbenése a szegény kereskedőasszony felbukkanásának szólt; *a falubeli zsidók nagy része egyszerű, műveletlen ember volt, nem tartottunk velük nexust.* S miközben a család azon aggódott, hogy akkor most e váratlan fordulat miatt nem érkezik meg a délutánra várt pesti vendég, Juci szó nélkül fogta a kabátját és elment. Anyja és húga sokáig, alkonyatig vártak rá aggodalommal. Juci akkor végigjárta a faluban élő zsidó családokat, hogy elmondja nekik, mi történt...

Ez az elzárkózás a falusiaktól „rendies” jelleget hordozott, mert a család társadalmi pozíciójának és életvitelének elválaszthatatlan eleme, követelménye és következménye volt; *akkoriban nagyon erős volt a kasztrendszer, az emberek azt mondták volna, a felsőház*

eljött az alsóházba. Nem akartuk, hogy kibeszéljenek bennünket; a nép nyelve veszedelmes. Ebből a szempontból a vallási hovatartozás sem nyomott a latban, noha Szikla József az ortodox izraelita hitközség elnöke volt, s ebben a tisztében a hitközség szegényeinek támogatása is tradicionális kötelessége volt. A jámbor, istenfélő családból érkező apa eljárt a zsinagógába, de már a fiával veszekednie kellett a *Hosszú Napon* és *Újévkor*, minden tekintélyét latba kellett vetnie, hogy vele tartson. Frida asszony nem volt vallásos, de egy-két héber imára még emlékezett; *az én nagyszüleim már neológoknak tartották magukat, noha a hitközség ortodox volt.* (A háború után az imák is elmaradtak, a két életben maradt asszony a nagy ünnepeket sem tartotta meg – *hol volt az Isten?*, kérdezte a Mutti. A vallástól való eltávolodást jelzi, hogy Margit az ünnepeket csak magyarul tudja megnevezni, és ekkor is a keresztény ünnepekörből – *zsidó húsvét* – vett fogalmakat segítségül híva.)

Szikla József, az izraelita hitközség legnagyobb adófizetője minden év karácsonyán küldött egy szép fenyőfát a katolikus templomnak – melyről Ohmüller Márton plébános úr meg is emlékezett prédikációjában –, és az ő otthonában is állt mindig egy feldíszített karácsonyfa, ahogy újévi köszöntőket is fogadott január elsején. A pozíciójával, társadalmi állásával járó vallási és világi kötelezettségeit számon tartotta, pontosan teljesítette, a határokat, amelyeket éppen úgy érzékelhetett, mint környezete, soha nem lépte át.

Barátságot keresztény kártyapartnereivel sem tartott, kollégáival sem járt össze. A családhoz Pestről járt a rokonság, a társaság. S hogy így volt, abban elsősorban a feleségének, Fridának volt szerepe. Az otthonülő asszonynak, aki, ha néha vonatra ült, hogy meglátogassa fővárosban élő testvéreit, nem vitte magával sem férjét, sem gyerekeit, ne lógjanak a nyakán, amikor a tágas, levegős rokon szalonban kávézik és diskurál, vagy a körúton sétál. Üzletbe soha nem lépett be, talán elég volt néha ott állni a Konzum pultja mögött, kiszolgálni a bányászokat vagy cukorkát kimérni a falusi gyerekeknek, az élet praktikus terheit férjére hagyta, és vele ellentétben ragaszkodott az apró fényűzésckhez, az ebéd utáni illatos feketekávéhoz, a finom cigarettához, amit már 1900-ban nagy élvezettel szívott; *egy dohányzó nő akkoriban?! A Mutti*, aki hat elemit végezhetett csak, de gimnazista bátyjaival napról napra együtt végezte az otthoni feladatokat, Schillert fordított, és olaszul, franciául tanult velük, rendkívül művelt, olvasott nő volt, s aki a rántást kavarva sem tette le a könyvet, nagyon szerette a vendégeket, a nagy társaságot, ahol kétségtelenül ő irányította hol németül, hol magyarul a társalgást irodalomról, művészetről, zenéről, csillagászatról. Frida asszony társaságába szívesen jártak a pestiek, legnevesebb vendége talán Móra Ferenc öccse, István volt, aki kisebbik, Margit lányát tanította az újlaki iskolában történelemre és földrajzra, a nagy negyvennyolcas, aki Horthy bevonulását nem volt hajlandó tanítani a gyerekeknek. Ő volt az is, aki Margitot megfeddte csúnya magyarságáért; a gyerekekkel, míg iskolába nem kerültek, kizárólag németül beszéltek a családban. A *Muttival* azután Margit annak haláláig, 1972-ig csak németül diskurált. Azóta, mondja, elfelejtette a németet.

A könyvek, talán a legkisebb és az olvasási penzumoktól berzenkedő Margit kivételével, a család minden tagjának életében kitüntetett helyet foglaltak el. Rajongtak Máraiért; Jókai, Mikszáth, Arany és Petőfi mellett Ady kötetei is a polcra kerültek, ahonnan természetesen, már csak az apa miatt is, a német nyelvű szépirodalom sem hiányozhatott. Amikor 1945-ben hazajött, Margit a megmaradt szétázott, szakadozott könyvekre is a disznóólban talált rá, és ekkor megfogadta, hogy soha nem vesz többé

könyveket, mert még egyszer nem hagyja magát kifosztani... a *Révai Lexikon* azért nagyon hiányzik. Margit azóta a községi könyvtárba jár, és állandóan olvas; hol van már az a kislány, aki unta a kötelező nyári olvasmányként előírt Mikszáth-regényeket, és aki türelmetlenül hallgatta bátyja elemzéseit egy-egy Ady-vers rejtett szépségeiről, s aki bezsebelvén a lesújtó ítéletet – *Manci, hogy te milyen buta vagy!* – felszabadult örömmel ment focizni a tisztviselők fiaival?

Három gyermeke közül a betegeskedő, tüdőcsúcshurutban szenvedő Juci örökölte leginkább Frida asszony ambícióit, kultúra, művészet iránti fogékonyságát. A muzikális, zongorázó Juci rajongott az operáért, még az ágyban is áriákat dúdolgatott; meg is utáltatta húgával a műfajt. A tehetséges leány, aki az iskolában végig eminens volt, és akit testvérei csak strébernek csúfoltak, újságírói ambíciókat dédelgetett; származása okán eltanácsolták a pályáról. Betegsége miatt nem helyezkedhetett el schol, ott-hon maradt. A testvérek nagy társaságában gyakran megfordult Szikla József egy zsidó kollégájának fia, aki azután azon a napon, hogy Juci kezét megkérte, Pesten elvett egy keresztény nőt.

István az érettségi után a Keleti Akadémián, a Fiuméből idetelepült külkereskedelmi iskolán, *amolyan menedzserképzőn* folytatta tanulmányait, innen került a kispesti Textilirodára tisztviselőnek.

Egyik testvér sem alapított saját családot. István, aki *nagyon szép férfi volt*, ha noszogatták, benne van már a korban, mindig azt mondta, minek nősüljön, hisz olyat úgysem talál, mint a nővére és a húga. Aztán 1942-ben, amikor bizonyossá vált, hogy István soha nem jön már haza a Don-kanyarból, levél érkezett Pestről az egyik nagynénitől. A szomszédjában lakó fiatalasszony, akit a Vöröskereszt értesített Szikla István haláláról, öngyilkos lett, és azok az ajándékok, amiket kedvesétől kapott, szállásadónőjénél maradtak. Juci beutazott a fővárosba, de végül nem hozott el semmit; sem a szülők, sem a testvérek nem ismerték István magánéletét.

Szikla József polgári pályák felé irányította gyermekeit. A négy elemi után pesti középiskolákba küldte őket; tízévesen már egyedül vonatoztak, tizenhat évesen megkapták a kapukulcsot, majd a vasárnapi egy doboz cigarettát; korán önállóságra szoktatta őket. Nem lépett közbe akkor sem, amikor kisebbik leánya, megszakítva tanulmányait, otthagya a kereskedelmi iskolát, és a Chinoin-gyárban kezdett dolgozni; tanulja meg az életet, volt az apa álláspontja. *Nagyon hálás vagyok neki ezért*, mondja Margit, akit öt év után, 1932-ben elbocsátottak, s aki ezután otthon, az üzletben segédkezett. Még '39-ben betársult a dolomittal kereskedő szomszéd fuvaros üzletébe, egy év kiesés után, '45-től négy éven át ebből élt Margit és a *Mutti*, dolomitot adtak el üvegyárainak. 1951 és 1966 között a Kőbányai Sörgyár vörösvári kirendeltségén dolgozott, kollégája volt dr. Baross Endre, valahai parlamenti képviselő, királyi tanácsos; *két népelenség, két kizsákmányoló dolgozott egymás mellett...*

A nehéz természetű, idegbeteg Mutti – akinek, azt hiszem, elég volt megküzdnie élete lidérceivel – *abszolút* nem foglalkozott lányai problémáival. Margit feküdt az ágyban, és kiabált, mert első vérzése látványától, a maszatos ágyneműtől megijedt, és a mama csak annyit mondott, takarózz be, és beküldte lányához a szolgálót. Gyanútlan gyermekével, aki véletlenül hitte a történeteket, később sem beszélt; a második alkalom is éppúgy váratlan sokk volt. Akkor viszont éppen vendégek voltak a mamánál, aki ingerülten kiküldte a szobából az ijedt kislányt.

A három gyerek az évek során kialakította a maga társas életét. Ebbe a társaságba értelmes, művelt emberek jártak – *bizonyos szellemi szint magától értelődő volt* –, zsidók,

keresztények egyaránt, elsősorban Pestről, de Klotildligetről is, a katonai táborból a tisztek gyermekei. A falusiak társaságát a Szikla gyerekek sem keresték, az a néhány fiatal, aki megfordult e körben, pedagógus, gyógyszerész fia, lánya volt. Politikáról ebben a társaságban nem esett szó, *mindig fennkölt témákról beszélgettünk, irodalomról, művészetről, és sokat filozofáltunk*. És sokáig az sem volt érdekes, ki a keresztény és ki a zsidó. Aztán később már megesett, hogy az első alkalommal vizitáló katonatiszt visszavette a tisztelgő virágcsokrot, amit a ház asszonyának hozott ajándékba, és voltak, akik elmaradtak, mert a Szikláék zsidók; *a régi középosztály nagyon műveletlen és korlátozott volt*.

A legexkluzívabb foglalatosság, amit a társaság űzött, kétségtelenül a teniszezés volt. Adelman János 1930-ban megnyitott vendéglője és száz kabinnal felszerelt strandja mellett építették fel a tenispályát, hálót, labdákat Angliából hozattak a fiatalok. Fényűző időtöltés, *amikor egy parasztház ötszáz pengőbe került, amit kevesen engedhettek meg maguknak abban az időben; tisztviselők, értelmiségiek, katonatisztek gyerekei*.

A fiatalkori társaság középpontjában, legalábbis Margit számára, a szeghalmi Nussbaum testvérek álltak, főként Nussbaum László, aki 1932-ben került a faluba magánorvosként. *A randevűhöz soha nem csináltam kabinetkérdést*, mondja Margit, akinek szerelmei is mind hosszú, plátói kapcsolatok voltak; hét-nyolc évbe tellett, amíg kiderült, *komoly a dolog* a Lacival, de a férfi azt mondta, ilyen időkben nem lehet nősülni. Az első nagy szerelem egy zalaegerszegi fiú volt, Szikla István barátja, vele tanult Margit csókolózni is; *sokáig azt hittem, hogy a csóktól már gyereket lehet kapni*. Mégsem lett a kapcsolatból házasság, s nem pusztán a nagymama nyilvánvaló ellenszenvé miatt, amit a fiúval szemben táplált. Margit egyszer elutazott vele Zalaegerszegre; kispolgár család volt, *Bécs felé orientálódtak*, de annyira más volt, mint itt, *idegen környezet*, és Margit már megszokta a *fővárosi levegőt*...

Nussbaum László, mint hírlík, kiváló orvos volt, aki éjjel is nyitott ajtó mellett aludt falusi albérlésében, hogy bárki felébreszthesse, ha szükség lenne rá. Félelmetes képessége volt; meglátott valakit beszélgetés közben az ablak előtt elhaladni, ránézett, és azonnal megmondta, mi a baja, mennyi ideje van hátra.

Sepsiszentgyörgyön volt munkaszolgálatos orvos, onnan került Auschwitzba, ahol túlélte első agyvérzését, és túlélte Mauthausent is, ahol Miska bátyjával találkozott, akivel megosztott fejadagon éltek. Aztán Mauthausenből hazafelé Herenden leszállt a vonatról, hogy vizet igyék, és akkor az oroszok egyszerűen elvitték, Szibériában, egy ólomhányában kötött ki. Irkutzkban kapta második agyvérzését. Hogy 1957-ben hazajött, a szerencséjének, egészen pontosan német családnevének köszönhette. Mert itthon hiába kilíncselt Miska bátyja, mindenütt azt tanácsolták neki, jobban teszi, ha befogja a száját. Amikor végül Adenauerék közbenjárására a német hadifoglyokat hazarendték az oroszok, László valahogy felkerült a listára. A fővárosban dolgozott azután, színházi orvosként, *minden előadást az első sorban ülve néztünk meg*, Pilisvörösvárra nem költözött vissza. Margit nem akart már férjhez menni...

Amikor 1944-ben, azon a márciusi napon Balogh Sarolta kopogott Szikláék ajtaján, a család férfi tagjai már nem élettek. Istvánt, aki egy vegyes századdal került a Donhoz, az első tizedelésnél megölték, az apát a szíve vitte el, a halott kórházi ágya mellett Nussbaum Miska orvos virrasztott, és imádkozta a Kaddist.

Egy 1944-es májusi rendelet értelmében belügyminiszteri engedéllyel a fővárosba költözhetnek azok a zsidók, akiknek módjában állt; a Geschmay rokonok Pesten éltek, Frida asszony a gettóba került. Az ősszel munkaszolgálatra vitték a két nővért, Margit

megszökött, a felszabadulásig bűjtatták. Egyszer vitt ennivalót édesanyjának a gettóba, fekete kendőt kötöttek rá, hogy öregítsék. Az egy év így is kitörölhetetlen nyomokat hagyott Margit szép arcán; amikor hazajött Pilisvörösvárra, sokan kérdezték tőle, hol a húga. Juci nem tért vissza, a munkaszolgálatról került Bergen-Belsenbe, a tábor felszabadítása után halt meg tifuszban.

Talán el kellett volna menniük azzal a két német páncélos tiszttel, *úriemberrel*, akik két hónapig a Szikla család házába voltak beszállásolva, akik hívták őket, és szerencsésen haza is értek; egyikük karonfogva sétált végig a falu Fő utcáján a sárga csillagot viselő Margittal...

De lehetséges-e a sorssal hadakozni, tehet-e valamit az ember előre megszabott jövője ellen? *Úgy volt megírva, hogy hármunk közül valakinek életben kell maradni, hogy a Muttiról gondoskodjék – én voltam az.*

Szikla József és Geschmay Frida gyermekei mindig megérezték a halál közelségét. István, aki tíz éven át minden évben kétszer, tavasszal és ősszel bevonult a hadseregbe, 1941. június 22-én éppen otthon volt, és az ágyban fekvé hallgatta a rádiót, amit akkor még nem koboztak el, hallgatta, hogy Németország megtámadta a Szovjetuniót. És István kiugrott az ágyból – *akkoriban az ember nem látta az apját vagy a bátyját alsónadrágban* –, kiszaladt az udvarra, és azt kiabálta, *ez lesz a vesztem, ez lesz a vesztem!* Nagykátán, ahol bevagonírozták a századot, kiállították Istvánt a sorból, de ő visszatolakodott... Juci megmosolyogta húga vonzódását a spiritizmushoz, a misztikumhoz, csak legyintett furcsa történeteire. Margit huszonhárom évesen hónapokat töltött a Tátrában; az influenza a mirigycire ment. És útban a szanatórium felé, kibámulva a vonatablakon a soha nem látott vidékre, Margit hirtelen közölte meglepett útítársaival, ő ezt a tájat ismeri, biztos benne, hogy valamikor régen, évszázadokkal ezelőtt, egy korábbi életében, ezt biztosan tudja, itt élt, itthon van ezen a tájon.

Ismerősök voltak éppen náluk, akik el tudták juttatni Istvánnak az újonnan vásárolt sífelszerelést a doni télbe, Juci kiment a teáért. Aztán csak azt látták, hogy rángatja kívülről az ajtót, de az meg sem mozdul, húga segített, neki sem ment, s ahogy elcngedte a kilincset, a hatalmas, fehérre festett ajtó magától kitérült, és ott állt a sápadt Juci a küszöbön. Amikor a vendégek végre elmentek, és elvitték a sífelszerelést, Juci, ez a józan, racionális lény azt mondta, István bátyja nem engedte be az ajtón, ott állt előtte, hófehér ingben. Aztán, ahogy az ajtó kinyílt, elszállt a kanapén üldögélő apja fölött, és eltűnt a falon át. Istvánnak már nem volt szüksége a sífelszerelésre, és egy év múlva magával vitte apját, három év múlva nővérét.

Szikla Józsefet leánya, Margit halála napján meglátogatta a kórházban, és aznap a rokonoknál aludt, akik este elmentek a Metropol Szállóba kártyázni. Éjjel tizenegykor Margit arra ébredt, hogy égnek a lámpák az üres pesti lakásban, és itthon, a Vasút utcai ház kertjében üldögélő anyja és nővére fényt láttak a lakásban, és a padlásfeljáróról hatalmas csörömpöléssel leestek az edények...

A Mutti, aki kilencvenkét évet élt, nem adott jelt lányának halála órájában. De es-ténként, ha lekapcsolta már a televíziót vagy letette a könyvet, ha kizárta már két nevetlen kutyáját, és aludni tér, a sötét szobában fekvé Margit gyakran hallja azokat a különös hangokat, neszeket, mintha kopognának a bútorok.

Ilyenkor a halottaim jönnek vissza...